

FIGYELŐ

A magyar „Ki kicsoda”. Az információszerezés jelentős eszközei évszázadok óta a különböző lexikonok, amelyek napjainkig megőrizték fontosságukat mind az általános, mind pedig a szakmai tájékozódás területén. A legmodernebb lexikonok sem alkalmasak azonban arra a friss, szinte naprakész tájékoztatásra, amely iránt korunkban, a társadalmi mobilitás nagyméretű megnövekedése idején, megnőtt az igény. Ennek kielégítése céljából fejlődött ki számos országban a „Who's who”-nevű új lexikon-típus, amelynek sajátossága, hogy a kortársakra vonatkozó adatok közlését tekinti feladatának, nemzeti vagy pedig nemzetközi keretekben. Frissességüket természetesen csak kurrens megjelenésükkel tudják biztosítani; az angol *Who's who* már jóval több mint száz kiadást ért meg.

Hazai lexikon-kiadásunk — a századforduló nagy teljesítményei után — hosszú időn keresztül megbénult; a szaklexikonok vonatkozásában ugyan jobb a helyzet, de a nagy, általános lexikon terén nagy az elmaradás. A második világháború után kiadott egyetlen ilyen típusú kiadványra, az *Új Magyar Lexikonra* megjelenésének kora rányomta a bélyegét. Nem csoda, ha a gyakorlatban még mindig inkább a századforduló idején megjelentetett, adatbő kiadványok, a Pallas- és a Révai-lexikon használatára kényszerültünk, ha éppen nem 20. századi témához kerestünk anyagot. Úgy gondolom, kevés országban „dicsekedhetnek” el azzal, hogy — nem bibliofil vagy könyvtörténeti jelleggel — hanem használati célból egy 70–80 éves, régi lexikon faksimile kiadására vállalkozzanak. Mert a közelmúltban oly nagy sikerrel közzétett Révai-lexikon, bármennyire is jó kézikönyv volt a maga korában, a jelen évszázad adatait természetesen nem tartalmazhatta. Az *Akadémiai Nagy Lexikon* megjelent első kötete reményt keltett arra, hogy belátható időn belül végre újra lesz használható nagylexikonunk.

Ez sem elégítheti ki azonban azokat az igényeket, amelyek a változó adatokat szinte naprakészen kívánják ma már megismerni. Bármennyire is teljes egy kézikönyv, megjelenése eleve véget vet annak, hogy a tovább folyó élet újabb információit tartalmazhassa. A kortársak — írók, tudósok, politikusok, színészek, újságírók, sportolók — és mindazon személyek iránt megnyilvánuló társadalmi érdeklődés, akiknek adataira a legkülönbözőbb okokból kíváncsiak az emberek, nálunk is létrehozta a *Ki kicsoda*-sorozatot.

Első kötete, amely 1969-ben látott napvilágot, úttörésnek számított a kelet-európai országokban. A kortársakról készült információk előtt számos akadályt gördítettek az egypártrendszerű diktatúrák. A Kossuth Kiadó kiadásában megjelent kötet, majd ennek újabb átdolgozásai — 1981-ig négy kiadásban jelent meg — kénytelenek voltak megalkudni az egykorú politikai elvárásokkal. Ez megnyilvánult a felvett — és természetesen a kihagyott — személyek megválogatásában, és abban a *Who's who* műfajnál szokatlan értékelésnél, ami többnyire az ismert, leegyszerűsített „pozitív” és „negatív” sémák szerint valósult meg. Az 1975-ben megjelent harmadik kiadás kb. 7000 életrajzot tartalmazott, ebből csak kb. 20%-a volt hazai személy. A felvett külföldi kortársak zömét az ún. „szocialista országok” és a „haladó mozgalmak” azon személyiségei tették ki, akiknek nevével a hasonló nyugati kiadványokban csak elvétve találkozhattunk.

A rendszerváltás után e politikai egyoldalúságtól megszabadulva jelent meg a *Magyar ki kicsoda* 1990-ben, a Láng Kiadó kiadásában (Főszerkesztő Hermann Péter). A kötet több mint 6 ezer élő magyar személy életrajzát és munkásságának legfőbb adatait tartalmazta. Az egyes szócikkek forrásául a szer-

kesztőség által kiválasztott személyeknek megküldött és általuk kitöltött adatlap szolgált. A szócikkek tömörségét az értékelés mellőzése mellett az adatokra való koncentráció biztosította. Az adatok közé felvették az illető személyek címét és telefonszámát is, ami a szakmai és személyes kapcsolatfelvételhez nyújt segítséget.

Rövidesen megjelent *A magyar és nemzetközi ki kicsoda* c. kötet is, amelynek idén már második kiadása is napvilágot látott.¹ A Biográf Kiadó kiadásában megjelenő kötet jelentősen bővítette terjedelmét: ebben már kb. 7500 magyar és mintegy 5200 külföldi kortárs rövid életrajzát és működésének legfontosabb adatait találhatja az olvasó.

A korábbiakhoz képest bekövetkezett jelentős bővülés – különösen a hazai személyek esetében – növelte a kötet használhatóságát és értékét, különösen ha ehhez hozzávesszük a szócikkek adatainak megbízhatóságát, hiszen ezek forrásai maguk a kötetbe került személyek által kitöltött adatlapok voltak, amelyeknek helyességét a megjelenés előtt ellenőrizhették is. A külföldi szócikkek forrásai már több hibalehetőséggel rendelkeznek, hiszen azokat a szerkesztők gyűjtötték össze, különböző forrásművek alapján.

A hazai személyiségek esetében a „teljesség” így bizonyára közelebb került az ideálshoz. Akiket hiányolhatunk, nem tudni, vajon ők zárkóztak-e el adataiknak a kötetben való megjelentetésétől vagy a szerkesztőség nem gondolt rájuk. Jó lenne, ha az újabb kiadásoknál mindkét ok egyre inkább megszűnne, hiszen ezáltal még értékesebbé válna a sorozat.

Azok, akik e műfaj hagyományosabb változataival foglalkozásuk révén – mint könyvtárosok, kutatók, újságírók, stb. – rendszeresen kapcsolatban álltak, és pláne, akik maguk is készítették ilyen műveket, csak elismeréssel tekinthetnek e vállalkozásra, amely frissességével, naprakész információival nagy szolgálatot tesz a mindennapi, sokoldalú érdeklődés kielégítése mellett a szellemi és a tudományos élet számára is. A hazai, sokszor évtizedekig elhúzódó, sőt félbeszakadó lexikon- és biográfiai-munkálatok után megnyugtató egy ilyen eleven, korszerű kiadvánnyal találkozni, amelynek létrejöttéhez természetesen alapvető feltétel volt a politikai viszonyok megváltozása és a korszerű, számítógépes technika alkalmazásának lehetősége.

KÓKAY GYÖRGY

Adalékok Z. Karvalics László „Könyvbegyűjtés és -bezúzás 1946-ban” című tanulmányához. A *Magyar Könyvszemle* 1993. évi számában megjelent Z. Karvalics László *Könyvbegyűjtés és -bezúzás 1946-ban* c. igen érdekes és tanulságos írásához szeretnék néhány kiegészítést fűzni, amelyek talán tovább árnyalhatják ismereteinket e ma még meglehetősen feltáratlan témakörben.

„A fasiszta szellemű és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről” szóló 530/1945. M. E. sz. az Ideiglenes kormány által kibocsájtott rendeletének a végrehajtására kiadott könyvjegyzékek bizonyos eltérő jegyeket mutatnak. Így az első jegyzék még, úgy tűnik, valamelyest eleget kívánt tenni a Szövetséges Ellenőrző Bizottság minden tagját érintő kiadványok tekintetében. Nemcsak szovjetellenes művek kerültek ekkor felsorolásra, hanem néhány – természetesen jóval kevesebb – Angliát és az Egyesült Államokat sértő munka is. Az indexben felsoroltak között szerepel például Berber: *Az amerikai semlegesség*; Georges du Breuil: *Roosevelt felelőssége*; Csalánffy [!]: *Jön Roosevelt!*; Carfoglio: *Európa Anglia nélkül*; Farkas István: *A ködbeborult Anglia*; Franck Reinhard: *Anglia uralma Indiában*; Gayda: *Roosevelt félrevezette népét*; Jentsch: *Az USA mint az erőszak országa*; Wilhelm Kriesch: *Az angol háborús propaganda stratégiája és taktikája*; Lymnington: *Éhínség Angliában*; Scheffer: *Anglia uralma Írországbán*; Schnitz: *Angol uralom a Nílus mentén*; Winsch: *Anglia uralma Pakisztánban* (Anglia álarc nélkül) stb.

A jegyzékbe néhány olyan mű is bekerülhetett, amely korábban, 1942-ben és 1943-ban is elkobzásra került. Olyan munkákról lehet itt szó, amelyek a Kállay-kormány idején és Ullein-Reviczky Antal sajtó-

¹ *Magyar és nemzetközi ki kicsoda* 1994. Főszerk. HERMANN Péter, szerk. PÁSZTOR Antal. Bp. 1994. Biográf Kiadó, 1034 l.

főnöksége alatt nemkívánatosaknak minősültek. Egy ilyen műről biztosan tudunk. Az 1945-ben kiadott 1. jegyzékben szerepel Berthold Függe*l* *Anglia, a világ kalóza* c. munkája, amelyet Makkai Zoltán jelentetett meg Magyarországon. Makkai 1944 nyarán könyvkiadó és terjesztő vállalatának működését — a előírásoknak megfelelően — a M. Kereskedelmi és Iparkamarához beadott kérvényével kívánta továbbra is fenntartani. Az 1926-ban alapított cég profilja a folyamodvány szerint, „magyar nemzeti faji, magyar nemzeti szociális és magyar népi kiadványok közreadása és terjesztése. Kérelmében Makkai megbízhatóságának igazolására megemlíti, hogy „Anglia a világ kalóza c. 20 íves könyvemet a Kállay kormány elkoboztatta.”¹

Az 1. sz. jegyzék egyik furcsa sajátossága még, hogy megsemmisítésre ítéli a szabadkőművességgel kapcsolatos, vagy azt támadó munkákat is. Így Somogyi István: *A szabadkőművesség igazi arca I–II.*; Körösi László: *Térképek a szabadkőművesség szolgálatában*; Palatinus [!] József: *A szabadkőművesség bűnei.*²

A 2. sz. jegyzékbe került néhány Franciaországra vonatkozó munka, miután az elsőből a franciák valahogyan kimaradtak. Például Herbert Kranz: *A francia tragédia*; Peter Richard Rohden: *A francia politika felemelkedése és alkonya.*³ A 2. sz. jegyzékben, amely jóval rövidebb az elsőnél, még szerepel ugyancsak két szabadkőművességet bíráló mű. Mindenesetre az 1945. június 23-án kelt index esetében — mint láttuk — még mindig érvényesültek bizonyos „szövetségi” elvárások. 1946-ra azonban a viszonyok már megváltoztak — és mint Z. Karvalics tanulmánya kimutatja — a szövetek a végrehajtást is teljes mértékben átvették.

A harmadik, az ún. Faust-féle jegyzék létrejöttében talán némi „közö haj” is szerepet játszott. Ugyanis elég nagy bizonytalanság uralkodott, vajon mely művek esnek valóban a rendelet hatálya alá. Ezért néhányan beadványaikban kérték: „Adassék ki egy névjegyzék azon tudományos művekről, valamint szépirodalmi termékekről, amelyek feltétlenül megsemmisítendők”. Valamint: „Ugyancsak névjegyzék adandó ki, mely írók művei semmisítendők meg az ifjúsági könyvtárakból, mert kétségtelen, hogy a tanítók és tanárok ma működő legnagyobb része, akik eleddig még nem voltak szolgálatban nem ismerik az ifjúsági könyveket, ezeket címük után, de sokszor szerzőjük után sem lehet tartalmi szempontból megítélni. Az ifjúsági könyvtárak tartalmát ismerő idősebb tanárok nagyrészben még nem tértek vissza”.⁴

A rendelet megjelenése után, 1945 áprilisától egymást követik a különböző felterjesztések, amelyek mentesítést szeretnének elérni a különböző gyűjtemények számára. Különösen az oktatásügy hivatalos személyiségei próbálnak erőteljesebben fellépni. Így 1945. április 16-án a szegedi tankerületi főigazgató fordul a kultuszminiszterhez: „... kegyeskedjék odahatni miszerint: 1. A tanári és tanítói könyvtárak, továbbá a tudományos célokat szolgáló könyvtárakat a rendelet végrehajtása alól oly módon felmenteni, hogy a selejtezésre kerülő sajtótermékek külön kezeltessenek, tanulmányi és bűvárkodási célokra csakis a tanári könyvtárak szobáiban, csak feltétlenül megbízható és tudományos kutatást végző, vagy irodalommal foglalkozó egyének kaphassák ott helyben való használatra kézhez.” Indoklása szerint: „Fel kell ugyanis tételeznünk, hogy a tanítói és tanári könyvtárak olvasói, a tanítók és tanárok különösen a folyamatba tett felvilágosító és átképző tanfolyamok befejezése után rendelkeznek az ítélet olyan magas fokával, hogy ellenséges írásokat is mérlegelve tudnak olvasni.”

Az Országos Köznevelési Tanács 1945. június 23-án kelt beadványában megállapítja, hogy: ... a rendelet nem tesz különbséget tudományos és egyéb jellegű könyvtárak között. Úgy véli a Tanács, hogy a magyar köznevelés tudományosnak minősíthető könyvtárainak ezzel a magyar tudomány érdekeinek védelmében szólal fel, amikor a következő javaslatot teszi...” A beszolgáltatási kötelezettség alól felmentést kérnek a következő könyvtárak számára:

- 1 OL Z 212. cs. 308/1944. — Az engedély dátuma: 1944. jún. 20.
- 2 *Magyar Közlöny* 1945. jún. 17.
- 3 *Magyar Közlöny* 1945. jún. 23.
- 4 UMKL–XIX–I–1–h–22. 962–1945.

- a. minden iskolatípus tanári könyvtára,
- b. egyetemek és főiskolák intézeteinek (szemináriumainak) könyvtárai, valamint az ún. egyetemi könyvtárak,
- c. egyes városok, különösen Budapest székesfőváros kizárólag tudományos és neveléstudományi célból fenntartott szemináriumi könyvtárai,
- d. az Országos Köznevelési Tanács könyvtára.”

A nem beszolgáltatott anyagokat — javaslatuk szerint — a könyvtáraknak „egyéb anyagtól elválasztva, külön leltárba foglalva teljesen külön kell kezelniök. Ezeket a műveket az intézet, vagy a könyvtár igazgatója őrzi és kizárólag tudományos búvárkodás céljából adhatja ki. A művek csak a könyvtár helyiségében tanulmányozhatók.”

A Tanács elnöksége úgy véli, hogy javaslatát nem kell részletesen indokolni és bizalommal kérheti a Miniszter Urat, tegye magáévá az Országos Köznevelési Tanács állásfoglalását és azt a rendelet kiegészítése érdekében sürgősen terjessze a miniszterelnök úr elé...”⁵

A beadványok nem maradhattak hatástalanok és a miniszter július 15-i dátummal rendeletet adott ki a végrehajtás tárgyában. Ebben leszögeztek, hogy:

„A tudományos célokat szolgáló könyvtárakban, tehát az egyetemek és főiskolák központi, kari, intézeti és szemináriumi könyvtáraiban, a Magyar Nemzeti Múzeum kötelékébe tartozó intézmények könyvtáraiban, valamint a Magyar Biológiai Kutatóintézet, a gróf Teleki Pál Tudományos Intézet, a Műemlékek Országos Bizottsága, az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács és az Országos Köznevelési Tanács könyvtárában található fasisztaszellemű, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékekre vonatkozólag további intézkedésig akként rendelkezem, hogy azokat a szóban forgó könyvtárakban a többi műtől gondosan elkülönítve kell őrizni és kezelni s a könyvtárak helyiségében kizárólag tudományos célra megbízható személyek továbbra is használhatják. A könyvtár helyiségeiből azonban ilyen célból nem szabad ezeket a sajtótermékeket kiadni...”⁶

A leirat a továbbiakban a beszolgáltatás egyéb módját és az eljárást írja elő, a jegyzékek, leltárak készítésének, a begyűjtésének módját.

Tíz nappal később a Miniszterelnökség politikai államtitkára kér a VKM-től a begyűjtésre vonatkozó sürgős jelentést:

„Az Ellenőrző Bizottság a legsürgősebben végleges jelentést kíván mindarról, ami a fasiszta irányú és szovjetellenes sajtótermékek összegyűjtésével kapcsolatban történt. Ezért felkérem, szíveskedjék holnap, folyó hó 26-án déli 12 óráig tájékoztatni a következőkről:
1. Milyen rendelkezést adott ki a Kultuszminiszter Úr a törvényhatóságok első tisztviselőjéhez; történt-e sürgetés; mi volt a sürgetés eredménye; pontosan részletesen mely városban hány könyvet gyűjtöttek össze; hol vannak ezek tárolva; ki végezte az ellenőrzést; ki felelős az egész rendelkezés végrehajtásáért.
2. Hogyan történt a rendelkezés végrehajtása az iskolai könyvtárakban, a közkönyvtárakban.

Mivel nekem összesített jelentést kell beadnom 48 órán belül az Ellenőrző Bizottsághoz, ismételtlen nagyon kérem Kultuszminiszter Urat, hogy a fenti kérdésekre a részletes választ legkésőbb holnap déli 12 órakor megkapjam.”⁷

Sajátos módon az államtitkár nem említi a tudományos könyvtárakat, csupán „közkönyvtárak”-ról beszél, általánosságban. A jelentés sürgősségének okát tudjuk és hevenyészett volta is kiszámítható. Mindenestre valószínűnek látszik, hogy a még gróf Teleki Géza minisztersége alatt született irányelvek és megkötések lehetővé tették a „mentéseket” és jogi keretet adtak ehhez. Másfelől ekkor születtek meg azok a szabályok, amelyek szerint később az ún. zárolt kiadványok tárai működtek.

VOIT KRISZTINA

⁵ UMKL Uo.

⁶ UMKL Uo.

⁷ UMKL–XIX–I–1–i–33.502–1946. és UMKL–XIX–I–1–h–22.962–1945.